

Anadolu'da Eskiçağdan Kalma Yeradları

Tansu AÇIK*

Yeradları Anadolu Türkçesinin sözcük varlığının ilginç parçalarından biridir. Aynı zamanda Anadolu tarihinin yazılı kaynaklarda adı geçmeyen yerleri, yöreleri için tek tarihsel veri yeradı olabilir; bu veriler bir dilin, bir boyun izini saklayabileceği gibi, o yörenin direyinden biteyine (fauna, flora) doğal kaynaklarından, nüfus yoğunluğuna kadar çok çeşitli malumatlar verebilir. Ancak Anadolu sözcük konusu olduğunda alışlageldiği üzere işler bir kaç kat çapraşıklaşmaktadır, çünkü Anadolu'da bir zamanlar konuşulmuş ya da halâ konuşulmakta olan altı düzine kadar dil sayılabilir. Eskiçağlarda Anadolu'da varlığı bilinen yirmi kadar dilin çoğunluğundan çok çok az dil malzemesi korunabilmiştir, bu dillerin en eskileri arasında Hint-Avrupa dil ailesinin en eski üyelerinden diller de bulunur. Anadolu'nun yazıya geçmiş en eski dilleri olan Hattice, Hurrice ise birbirleriyle de herhangi bir dil ailesiyle de bağlantılı değildir. Eskiçağdan gelen yeradlarının eski tanıklıklarının bir kesimi Hititçe, geri kalanların neredeyse tümü Yunanca aracılığıyla korunmuştur. Belli bir dilden, ağızdan ötekine geçerken adların uğradığı ses değişikliklerini belirli kurallara bağlama olanağından çoğu kez yoksunuz. Araştırmaları olanaklı kılacak olabildiğince çok yazılı kaynaktan yeradının izini çağlar boyunca süren tek tek yapılmış çalışmalar pek azdır; öte yandan belirli bir bölgeyi, yöreyi yeradları bakımından irdeleyen araştırmalar son zamanlarda Almanca yayımlanmaya başlamıştır yeradları sözlükleri ise pek az sayıdadır.

*Tansu Açıık, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü. acik @humanity.ankara.edu.tr

Anadolu Türkçesinin sözcüğüne çevre dillerin, yurtbir komşu dillerin katkılarını A. Tietze, Ch. Tzitzilis, R. Dankoff, U. Blasing, B. Brendemoen inceledi, incelemekte; A. Ata Eski Türkçenin Anadolu Türkçesinin sözcüğündeki payını inceledi. Türk Dil Kurumu'nun *Derleme Sözlüğü* bu çalışmaların dayandığı asal kaynağı oluşturuyor. Ne var ki halk ağzında kullanılan yazı diline girmemiş bu kelimelerden eskiçağ dilleriyle bağlantılı olanları var mı diye herhangi bir araştırma bu güne kadar yapılmamıştır. Benzeri bir başka olası çalışma konusu da, sözlü kültürlerin düşünüşünü, duyuşunu belirleyen özlü söz, deyim gibi kalıp deyişlerin hangilerinin eskiçağ dilleriyle paylaşıldığını araştırmak olabilir. Ne var ki *Derleme Sözlüğü* kalıp deyişlere yer vermediği gibi, belirli kelime öbeklerinin coğrafya dağılımı konusunda bilgi veren ağız ya da lehçe atlası denilen çalışma aracıyla tamamlanmadığı için Türkolog olmayan araştırmacıların her zaman kolaylıkla başvurabileceği bir kaynak değildir, ancak bu eksikliği telafi edecek başka yayınlar yok değildir.

John A. C. Greppin klasik Ermenicenin sözcüğünün yarısının Hint-Avrupa köklerinden, yapıbilgisi kurallarından oluşmadığını, bu öğelerin olsa olsa Ermenicenin Anadolu'nun yerli dilleriyle temasları sonucunda ortaya çıktığını öne sürerek Hititçeden Ermeniceye dolaylı olarak geçmiş yirmi kadar kelimeyi, kimi biçimbirim özelliklerini anar¹. Ayrıca bölge dillerinde bugüne kadar koruna gelmiş eski Anadolu, Mezopotamya dillerinden kaynaklanan kelimelerin varlığını tartışır². Tartıştığı bir kelime de en eski tanıklığına Hititçenin bir lehçesi sayılabilecek Luvicede rastlanan "zurna"dır; kelime Yunanca, Ermenice, Gürcüce, Arapçada da kullanılmaktadır. Yeri gelmişken eski Yunancanın sözcüğünün üçte birinin de Hint-Avrupa köklerle açıklanamadığını, bu kelimelerin Ermenicedeki benzeri kelimeler gibi yaşama tarzıyla, direy, biteyle ilintili olduğunu hatırlayalım. Bir ilk girişim olarak, Ch. Tzitzilis ile R. Dankoff'un Anadolu Türkçesi ağızlarında saptadığı Yunanca Ermenice 'kökenli' kelimeleri, bir kez de eskiçağ dilleriyle bağlantıları bakımından incelemek düşünülebilir³.

Ben burada, tek tek kimi yeradlarını tartışmak yerine, kimi genel eğilimleri belirlemek, bu konudaki bir sözlüğü değerlendirirken yeradları üzerine çalışma yapmayı olanaklı kılan çalışma araçları üzerinde durmak istiyorum.

¹ John A. C. Greppin, "Hitt. -z(a), Arm. z-, and The Theory of Armeno-Hittite Loan Words", *Indo-European Studies*, vol. 3, 1975, s. 87-94.

² John A. C. Greppin, "The Survival of Ancient Anatolian and Mesopotamian Vocabulary Until the Present", *The Journal of Near Eastern Studies*, vol. 50, no. 3, 1991, s. 203-207.

³ Dankoff, Robert, *Armenian Loanwords in Turkish*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1995; Tzitzilis, Christos, *Griechische lehnwörter im Türkischen: mit besonderer berücksichtigung der anatolischen dialekte*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987.

Öncelikle belirtilmesi gereken Türkiye'de yeradlarının değiştirilmesinin İttihat Terakki döneminde başlayıp Cumhuriyet döneminde yerleşik bir devlet politikası halinde sürdürülmüş olduğudur. Cumhuriyet döneminde yeradlarına ilişkin yapılmış yasal düzenlemeleri kısaca gözden geçirelim⁴. Yeradlarının değiştirilmesi konusundaki yasal yetki 1949 yılında yürürlüğe giren kanunla İçişleri Bakanlığına verilmiştir; 2. maddenin D fıkrasına göre "Türkçe olmayan ve iltibasa meydan veren köy adları... en kısa zamanda değiştirilir". 1956 yılında çeşitli bakanlıklardan, müdürlüklerden, DTCF'den, TDK'den temsilcilerle bakanlık eşgüdümünde "ad değiştirme ihtisas kurulu" oluşturulur, bu kurul kısa bir kesinti dışında 1978 yılına kadar çalışmıştır. O yıl yeradlarının değiştirilmesi "tarihi değeri olan yeradlarının da" değiştirildiği gerekçesiyle başbakanlık tarafından durdurulur. O tarihe kadar 35.000 köy adından 14.819 tanesi değiştirilmiştir; mezraa, kom, yayla gibi 39.000 köy bağılı ad-dan 12.884 tanesi değiştirilmiştir; ayrıca 1977 yılına değin 1819 doğal yeradı değiştirilmiştir. Türkiye'de 67 il varken 14 ilde adı değiştirilen köylerin oranı yüzde altmışın üzerindedir, örneğin Mardin'deki oran yüzde doksan birdir. Ad değiştirme çalışmalarına, 1983 yılında bakanlar kurulu kararıyla kabul edilen bir yönetmelikle önceki kurullara benzer bir kurulla kaldığı yerden yeniden başlanmıştır; ne yazık ki bu konudaki son verilere sahip değiliz. Son yönetmelikte belirsiz, kendi aralarında çelişkili ilkeler, mantık hataları, ölçüt olmayan ölçütler söz konusudur⁵. Kurul üyeliğinde bulunmuş kimi akademisyenlerin sözlü tanıklıklarına dayanarak, bu kurulun 1983 yılından sonra doğru dürüst toplanmadığı, daha önceki yıllarda da usulen toplanan kurulun onay makamı olarak iş gördüğünü sonucuna varabiliriz. Ad değiştirmeler bilimsel bakımdan dayanaksızdır; üstelik değişiklikler bilisizce, beğenisizce yapılmıştır⁶. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji bölümü belgeliğinde konuyla ilgili yalnızca bir belge bulunmaktadır. Resmi makamlarca Bafa

⁴ Yasal düzenlemelerin, oluşturulan kurulların ayrıntılı dökümü için İçişleri Bakanlığı İller İdaresi genel müdürünün verdiği bilgilere bkz. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1984, s. 1-5.

⁵ A.g.y., "c) Türkçe olmayan, söylenişi ve yapısı Türkçenin sesbilgisi kurallarına aykırı olan.... güzel bir anlam taşımayan ve halkın anlayışına aykırı duygularını incitici adlar değiştirilir"; "d)Türkçe olup da bölgesel ağıza göre söylenişi veya yapısı bozulmuş adlar yazı dilinde kullanılan biçimi ile değiştirilir"; "f) Tarihi adlar değiştirilemez, tarihi, kültürel ve dil gibi anlamlardaki bilimsel çalışmalarda yanılmayı ve yanlış sonuçlara varmayı önlemek amacıyla bu tür adlar başka yerlere verilmez"; "ı)Bölge halkınca verilmemiş, uydurma olduğu sanılan ve uzunluğu nedeniyle, harita yazım ve üretimini güçleştirdiği görülen adlar kısaltılır veya değiştirilir"; "k) Tabii yerlerin adları aşhın niteliğine uygun olarak düzeltilir".

⁶ Ad değiştirmelerin ne gibi "ölçütlere" göre yapıldığı ilk bakışta hemen anlaşılacaktır: bileşik adlardaki dinsel nitelemeleri (keşiş, hacı, tekke, molla), soy nitelemeleri (Arap, Gürcü, Çerkes, Türk (50 örnek!), Ermeni vs.), mutlak anlamda "olumsuz" çağrışımlı sayılan nitelemeler (harap, kaba, kör, kızıl, kötü) değiştirilmiştir. Bir kaç örnek vermek gerekirse: Gökçeinek (Yeşilköy), Köristan (Gülistan), Körkuyu (Gürkuyu), Kurukarı (Sugözü), Işık adları değiştirilmiş, çok bilinen türkülerde geçen Evreşe, Bitez, Malabadi köprüsü adları da. Türkçe yer adlandırılmalarının ayırt edici sözdizimi özellikleri taşıyan doğal yeradları Çolağnkurtaştığıtepe, Çokdeğirmen-türk, Darıyerisüleymanbey de. Ya Zurnaköy, Balkusan, Cezveobası adları niye değiştirilir ki?

gölünün adının Yunanca olup olmadığı sorulmuştur. Bilisizce değişiklikler yapılmıştır, çünkü “tarihsel” ile “Türkçe” yeradı nitelemeleri birçok örnekte birbirini çeler ya da birbirleriyle eş kapsamlıdır; bu ölçütlere uygun olup olmadıklarına karar vermek için daha önce dilsel, tarihsel araştırmaların yapılmış olması gerekir ki yapılmamıştır. Yeradları büyük uygarlık bölgelerinde hiçbir zaman çağının ölçün (standart) yazı dili aracılığıyla anlaşılabilir. Orada yaşayanlar için duygusal yananamlarıyla kafalarına, gönüllerine kök salmış yeradları, masa başında 1/25.000’lik paftalarla değiştirilmektedir, yapılan iş harita üretiminde gereken ölçünleştirmeden (standartlaştırma), düzeltmeden farklıdır. Üstüne üstlük bu furya rasgele sokak adlarının değiştirmesine kadar uzanmıştır⁷. Benzeri uygulamalar uluslaşma sürecindeki komşu ülkelerde de başkalarının izini silmek biçiminde gözlemleniyor; uygulamalar arasındaki farkları değerlendirebileceğimiz verilerimiz yok⁸. Özel adlarda da sorunlar yaşanmaktadır: Troya efsanesine düşkün Çanakkaleli bir avukatın adını Hektor olarak değiştirmek istemesi davası, basını bir süre uğraştırmıştır. Anlaşılan resmi makamlar adlarda felsefedeki anlamıyla bir “öz” görmektedir, o “öz” e uymayanlar değiştirilmektedir.

Yeradlarını “taşınmaz kültür varlığı” olarak görebiliriz, bunların yok edilmesinden en çok tarih araştırmaları zarar görmektedir. Osmanlı devletinin, vergi yükümlülerinin kaynaklarını saptamak üzere düzenli aralıklarla *Tahrir Defter*⁷’ne işlediği kayıtlar iktisat tarihi, nüfus tarihi, tarihi coğrafya, adbilim araştırmaları açısından paha biçilmez veridirler⁹. Bu defterlerin yayımında başta gelen zorluklardan birisi de yeradlarını doğru okuyabilmektir; tarihçi

⁷ Örneğin İstanbul’un Cihangir semtindeki nükteli, sevimli sokak adlarından Pürtelaş, Sormagir, Tavukuçmaz değiştirilmiştir. Sokak adlandırmalarının sözdizimi de çarpıtılarak, sokak tabelalarında ‘... Sokak’ yerine ‘... Sokağı’ kalıbı yaygınlaşmaktadır. Son zamanlarda edebiyatçılardan bu konuda tepkiler yükselmiştir, örneğin: T. Yücel, *Varlık, Aylık Edebiyat ve Kültür Dergisi*, Ağustos 1999, ayrıca aylık edebiyat dergisi *E*, Ekim 1999; O. Duru “Kim Değiştiriyor Bu Sokak Adlarını”, *İstanbulun*, YKY, 1995, s 58-59. Bir hayvan türünün Latince adı etrafında kopartılan fırtınalar dolayısıyla Türkiye’deki ad değiştirme politikaları üzerine: S. Aydın, “İsimler Milli Birliği Nasıl Bozar? Bak Şu Tilkinin Ettiğine...”, *Toplumsal Tarih*, sayı: 143, Kasım, 2005, s. 90-96.

⁸ D. Georgacas W. McDonald’la birlikte Mora yarımadasının yeradlarını incelerken değiştirilen Türkçe yeradlarının oranını yüzde on olarak veriyor: *Place Names of Southwest Peloponnesus*, University of Minnesota Press, 1967. Bu tarihten sonra yapılmış bir çalışmayı bilmiyoruz, ancak Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Batı Trakya’da Osmanlıdan kalma Türkçe yeradlarının hemen hepsinin değiştirildiği bilinir. Komşularımız arasında yeni bağımsız olan ülkelerde (İsrail), köklü siyasal düzen değişikliği yaşanan ülkelerde (Sovyet devrimi, İran’daki siyasal düzen değişiklikleri) benzeri uygulamalar küçük ölçekte yapılmıştır, örneğin Saul Cohen, Nurit Kiliot, “Place-names in Israel Ideological Struggle over Administered Territories”, *Annals of the Association of American Geographers*, C. 82, no. 4, 1992, s. 653-680. Bu makaledeki Arap yerleşimlerinin yeradlarının yarısının kökeninin belirsiz olduğu saptaması bölgemizin genel bir özelliğini örnekliyor.

⁹ Tahrir defterlerinin ilk yayımlayıcılarından olan H. İnalçık onların yeradları bakımından da önemine değinmişti: “The Land Survey in the Ottoman Empire As a Source of Place-names”, *Cinquième Congrès International de Toponymie et d’Anthroponymic Salamanca, 12-15 avril 1955 : Actes et mémoires*, Ed. L. Cortés, vd., Salamanca, 1958. 1980’lerden sonra yayımlanma hızı artan Tahrir Defterlerinin önemi konusunda: M. Coşgel, “Ottoman Tax Registers”, *Historical Methods*, Bahar 2004, C. 37, no. 2, s. 87-100 -makaleye genel ağ ‘internet’ üzerinden de erişilebilir.

için ufak tefek değişikliklerle de olsa sürüp gelen yeradları çoğu kez tek ipucudur. Oysa yeradı değişikliklerinin toplu olarak bulunabileceği bir kaynak yakın zamanlara kadar yoktu¹⁰. Eski yazı yeradlarının doğru okunabilmesinde zorluklar, Osmanlı imparatorluğunun son yüzyılında yayımlanmaya başlanan bugünkü il yıllıklarına benzer *Salname*'lerde de söz konusudur.

Türkiye'de eski çağlardan bugüne aktarılmış yeradları üzerine ciddiye alınacak çalışmalar ne yazık ki yoktur. Dil, tarih, coğrafya konularında asgari bilimsel gerekleri yerine getirmeyen, salt ses benzerliklerine dayanarak eski çağda Anadolu'da belli Türk soylu halkların varlıklarını yalnızca bu adlarda saptadıklarını öne süren bildirimleri, makaleleri bir yana bırakalım¹¹. Bilge Umar'ın beş bin yeradını "incelediği" *Türkiye'deki Tarihsel Adlar* (İnkilap Yayınevi, 1993) kitabını dayandığı ilkeler bakımından kısaca gözden geçirelim¹². Aslında bu kitap ilk bakışta devasa bir emek ürünü gibi görünmekle birlikte bilimsel bakımdan bütünüyle temelsizdir, dayanaksızdır. Kitapta geçen yüzlerce yanlış, eksik bilgilere, çıkarımlara değinmenin yeri burası değil. Uzman kişinin bile bu azman malzeme karşısında, tek tek başvurduğu madde başları aracılığıyla belli bir görüşe varması kolay değildir. Çünkü giriş bölümünde dayandığı bilimsel ilkeler açıklanmamaktadır, yeradlarının büyük bir çoğunluğunu türettiği Luvice üzerine bilgi vermemektedir, Luviler üzerine ise bir pa-

¹⁰ *Köylerimiz*, İçişleri Bakanlığı, 1982; *Türkiye Mülki İdare Bölümleri*, İçişleri Bakanlığı, 1978; *Yeni Tabii Yer Adları*, İçişleri Bakanlığı, 1977; yalnızca en son basımlarını verdiğimiz bu yayınların yansısı kapsama en geniş, kullanışlı yeradı listesi için: *Gazeteer of Turkey: Names approved by the United States Board on Geographic Names*, C. 2, Washington D.C., 1984. ODTÜ başvuru kitaplığında bulunan bu kaynakta doğal yer adları da içinde olmak üzere 72 bin kadar yeradı bulunmaktadır. Bu yayının genel ağ üzerindeki güncellenmiş biçiminde 84.780 yeradı bulunmaktadır: http://earth-info.nga.mil/gns/html/entry_files.html. Yeryüzünde benzer yeradlarını bulmakta benzersiz bir çalışma aracı daha var genel ağda: <http://tomcat-dmaweb1.jrc.it/fuzzyg/query/>. Konu hakkındaki diğer veritabanları için bkz.: <http://www.asu.edu/lib/hayden/govdocs/maps/geogname.htm>

¹¹ *Namenforschung: Ein internationales Handbuch zur Onomastik; Name, studies: An international handbook of onomastics; Les noms propres, Manuel international d'onomastique*. Ed. G. Eichler, L. Zgusta, vd. (Handbücher zur Sprach und Kommunikationswissenschaft, 11.) 3 c., Berlin: Walter de Gruyter, 1995-96. Üç dilde 289 makale içeren bu yapıtta Anadolu'nun özel adları, yer adlarının baş araştırmacısı L. Zgusta'nın da makalesi bulunur. Esat Bozyiğit, *Türk Adbilimi Bibliyografyası*, Ankara, 1995 ; R. Kaplanoğlu, *Bursa Yeradları Ansiklopedisi*, Bursa Ticaret Odası Yayınları, 1996; T. Acaroğlu, *Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006. Adbilim konusunda bildirimleri, yapılan tezleri de içeren açıklamalı bir tür bibliyografya için: S. Sakaoğlu, *Türk Ad Bilimi, I Giriş*, TDK, 2001. Bu bibliyografyalarda ad değiştirmelere ilişkin ya da eskiçağa, ortaçağa ilişkin yalnızca bir iki çalışmanın yapılmış olması dikkat çeker. Eskiçağdan itibaren bir adın izini, geçirdiği değişiklikleri tarihsel verilerle destekleyen örnek bir çalışma için bkz.: E. Doğer, "Menemen, Melemen, Tarhaniyat, Yazhisar", *Tarih ve Toplum*, sayı 170, 1998, s. 32-37.

¹² Ashnda B. Umar'ın bu kitabında yaptığı, daha önceki kitabında başlayıp (*Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi (THİT)*, İzmir 1981) özel bir banka için hazırladığı Anadolu'nun eskiçağ bölgelerini tanıtan kitapçıklarında sürdürdüğü yeradlarını Luvice kökenlerle açıklamaktan ibarettir. Bunun esin kaynağı, dayanağı THİT'in ilk baskısına alıp ikinci baskısında çıkardığı Hititolog Goetze'nin, Forrer'in 1930'lu yıllarda bir öneri olarak öne sürdükleridir. Bu hititologlar o yazılarda özetle Akdeniz'in altkatman (*substratum*) dili olarak yeni yeni sökülmeğe başlanan Luvi dilini önermiştir. Gelgelelim B. Umar sorunun tarihi konusunda bize bilgi vermez; yakın zamanlarda A. C. Renfrew'in ilk kez 1987 yılında (*Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*, Londra: Pimlico) Hint-Avrupalıların anayurduna ilişkin geliştirdiği Anadolu varsayımı konusundaki tartışmalar konusunda hiçbir şey söylemez.

ragraf ayırmıştır¹³. Kendisinin bulguladığını iddia ettiği Luvice-Yunanca ses denklilikleri dışında herhangi bir dayanağı olmayan kestirimlerine sözlüğün belli bir maddesinde tesadüfen rastlayabiliriz, ama aynı “kök”ün sözkonusu edildiği diğer maddelerde yeradlarının her zaman Luvice kökenle açıklanması sanki kesin bir olguymuşçasına sunulur. Giriş bölümünde Fırat’ın doğusunu ele almadığı, batısında ise Yunan kaynaklarının aktardığı adları ele aldığını söylemektedir, ilerde söylediklerini özetlersek aslında Yunanca araştırmasının temelindeki dildir, buna karşılık akıl yürütmelerinde yalnızca öteki dillerin sözlüklerine dayanarak kesinlemelerde bulunabilmektedir, bir kaç sözlükte anlamını saptayamadığı yeradlarını Luviceye bağlamaktadır. Ne var ki Walde-Pokorny gibi Hint-Avrupa kökleri konusundaki temel başvuru kaynaklarını göz önüne almadığı gibi, herhangi bir eskiçağ dilini bilmediği, temel Yunanca (örneğin s. 809’daki Ula maddesi) Hititçe bilgisine sahip olmadığı da anlaşılmaktadır. Buna karşın yeradlarının büyük bir çoğunluğunu Luvice diye açıklanmaktadır, asal akıl yürütmesi Türkçe ile ortaçağ Rumcasında anlamlı olmayan sözcüklerin eskiçağdan kalma *dolayısıyla* Luvice olduğu yolundadır¹⁴. Kitabın sonuna eklediği listede yeradlarını türettiği on iki Luvice kök sıralanmıştır. Ne var ki kendisinin de kullandığı Luvice sözlükte, Luvice sözcük listesinde bunlardan yalnızca ikisini bulabiliriz, geri kalanlar kendi yakıştırmasıdır. Yunanca kaynaklarda geçen yeradlarını “tümevarım” dediği bir yolla Luviceleştirmek için en sık başvurduğu önerme sıradan bir Yunanca dil bilgisi özelliğidir: İon lehçesinde a’ya yakın değer taşıyan uzun e sesinden bahsedip adlardaki e sesini istediği gibi a’ya çevirmektedir. Bu ses kuralı yalnızca İon lehçesinde kullanılır, oysa ölçün yazılı Yunancaya kaynaklık eden Attika lehçesinde, yani yeradlarının bize ulaştığı lehçede böyle bir özellik görülmez. Gerçekte ilk kez 19.yy sonunda Yunanistan’da Hint-Avrupa köklerle açıklanamayan yeradları saptanmıştı, Yunanöncesi, Pelasglar, Akdenizli gibi adlar verilen halkların hepsi burada Luvilerle özdeşleştirilmiştir, bütün sorunlu ekler de Luvice olarak açıklanmıştır. Yeni basımında malzemenin üç katı olacağı haberi verilen bu kitap üzerine yazılmış tek eleştiri yazısında K.

¹³ Fırat’ın batısında konuşulmuş olan Luvice Hititçenin bir lehçesi olup şu anki bilgilerimize göre 95 büyük yazıt, 84 küçük yazıt örneği bu güne ulaşmıştır: J. David Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, De Gruyter, 2000. Dolayısıyla çok iyi anlaşılmiş bir dil değildir, Anadoluya özgü bu hiyeroglif yazılı yazıtlar dışında Hititçe belgeler içerisinde aktarılan çiviyazılı Luvice dil malzemesi çok daha azdır.

¹⁴ Kimi Türkçe yeradlarını da (Kurukümes Dağı, Eğrigözdağı) her nasılsa “yersiz anlam taşıyan” diye niteler, örneğin kara ile başlayan yer adlarının çokluğu ona bunun Türkçe olmadığını düşündürmektedir, dolayısıyla Luvice olmalıdır. Türkçe ad verme geleneklerinden tamamıyla habersizdir, oysa renkler Türkçe yeradı vermede simgesel bir yer tutar, bkz. O. Pritsak, “QARA- Studie zur Türkischen Rechts-Symbolik ”, *Zeki Veli Togan’a Armağan*, İstanbul, 1956, s. 239-263. Türkçe yeradları konusunda en yetkin çalışma W. Scheinhardt, *Typen Türkischer Ortsnamen*, (Beiträge zur Namenforschung Beiheft 15), Heidelberg, 1979. Öte yandan Umar eskiçağ sonrası için de birkaç yapıtla yetinmektedir; Doğu Roma İmparatorluğu’ndan kalma adlar gerçekte başlı başına bir sorundur: A. Bryer, “The Treatment of Byzantine Place-names”, *BMGs*, 9 (1984-1985), s. 209-214.

Emiroğlu'nun saptadığı gibi "Halikarnas Balıkcısının Anadoluculuğu, Güneş-Dil Kuramı yöntemleri kullanılarak yeni bir biçimde önümüzdedir... İl yıllıklarından tanıdığımız ırkçı yaklaşımın, Umar'ın yaklaşımından öz olarak hiç farkı olmadığı ortadadır. Hedef farklıdır ama yöntem aynıdır" ¹⁵.

D. Aksan 1984 yılında Anadolu yeradlarının derlenmesi için dallararası işbirliğiyle yürütülecek bir tasarı ortaya atmıştı ¹⁶. Onun derleme tarama önerilerinin eskiçağa ilişkin taraflarına ekleyeceklerimiz olacak. Bu gün bir Ermenicenin, bir Tatarcanın sahip olduğu yeradları sözlüğünün benzerinin hazırlanması bizde pek olanaklı görünmese de... ¹⁷ D. Aksan'ın o tarihte taranmasını önerdiği Kiepert gibi atlaslar ile Pauly-Wissowa gibi ansiklopediler yerine bu gün şu kaynakları taramak daha uygun olacaktır. 1970 yılından beri ek ciltleri yayımlanan TAVO (Tübingen Atlas Des Vorderen Orients) dizisinin ilgili ciltleri çiviyazılı dillerde korunmuş adları içerir. Viyana Bilimler Akademisi'nin 1970'li yıllardan beri Anadolu'nun eskiçağ bölgelerine ayrılmış ciltlerini yayımladığı TIB (Tabula Imperii Byzantini) Anadolu'nun tarihi coğrafyası üzerine en yetkin başvuru kaynağıdır. Elbette bunlara ek olarak TAVO'ya dayanan L. Zgusta'nın yapıtı (*Kleinasiatische Ortsnamen* (Beiträge zur Namenforschung, Beih. 21). Heidelberg, 1984) ayrıca tahrir defterleri ile salnameler taranmalıdır.

Özet: Bu çalışmada Anadolu'nun eskiçağdan kalma yeradlarını konu edinen bir sözlük dolayısıyla yeradları konusunda Cumhuriyet dönemi politikaları ele alınmaktadır. Yeradlarının değiştirilmesi en çok araştırmacıyı zorlamaktadır. Makale, bir yandan da bu zorlukların aşılmasına yönelik imkanları ve araçları tartışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Anadolu, yeradları, yeradı değiştirmeleri, Cumhuriyet, eskiçağ.

Abstract: The present study deals with the policies pursued by the Republican period concerning the changes in place names through a critical evaluation of dictionary of ancient

¹⁵ "Türkiye'deki Tarihsel Adlar", *Kebikeç, İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, sayı 1, 1994, s. 97-102.

¹⁶ "Türk Yer Adları Proje Önerisi", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1984, s. 275-278.

¹⁷ Türkolojinin yeradları alanında ilk kez bilimsel bir sözlük yayımlandı: Hendryk Jankowsky, *A Historical-etymological Dictionary of Pre-Russian Habitation Names of the Crimea* (Handbook of Oriental Studies: Part 8 Uralic Studies & Central Asia), Brill, 2006. Yalnız Ermenistan'ı değil komşu bölgeleri de içeren bu sözlük Ermenice: T. Kh. Hakobyan, St. T. Melik-Bakhshyan, ve H. Kh. Barsegyan, *Hayastani yev Harakits Shrchanneri Teghanounneri Bararan I, A - D*, Ermenice, başlığın çevirisi: *Dictionary of Toponymy of Armenia and Adjacent Territories I, A - D*, Erevan, 1986.

Anatolian place names. The difficulties that changing place names poses for researcher is well known. This study also discusses possibilities and various tools that may help researcher overcome such difficulties.

Keywords: Anatolia, place-names, Antiquity, Republican Turkey, changing place names.